

ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ АФОРИЗМІВ У ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

У науковій літературі знайдеться небагато праць, у яких вивчаються афористичні вислови. Це дослідження таких авторів, як В. С. Калашник «Афористичність поетичної мови Д. Павличка» [1], «Структурно-функціональні різновиди афоризмів» [2], Є. С. Райзе «Афоризмы. Избранные изречения деятелей литературы и искусства» [8], Л. Успенський «Коротко об афоризмах» [10], Н. М. Шарманова «Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти» [11].

Афоризми багатьох видатних людей світу відображені у збірках висловлювань відомих філософів, письменників, діячів культури та мистецтва, державних діячів. Їх знають, цитують, ними послуговуються в різних життєвих ситуаціях.

На жаль, погано знаємо або ж зовсім не знаємо афористичні висловлювання своїх видатних співвітчизників. Як правило, відомі тільки якісь поодинокі висловлювання, які

належать Г. Сковороді, І. Котляревському, Т. Шевченку, І. Франку, Лесі Українці, М. Рильському та декому іншому з відомих українців.

У цій ситуації нам видається **актуальним** комплексне дослідження афористики нашої геніальної сучасниці Ліни Василівни Костенко. Цікаво з'ясувати, як саме створюються нею афоризми.

Афоризм (грец. *ἀφορισμός* – визначення, вислів) – короткий влучний вислів, що передає узагальнену закінчену думку повчального або пізнавального змісту в лаконічній увиразненій формі. Особливості афоризмів полягають у тому, що це гранично стисле і водночас вичерпне визначення предмета чи ситуації, яке конденсує набутий досвід суспільного життя, реальності, що оточує людину. Афоризми здебільшого впливають на свідомість оригінальністю формулювання думки в своєрідній, несподіваній, часом парадоксальній формі [7, 121].

Уже в першій поетичній збірці «Проміння землі» Ліна Костенко напророкувала собі нелегку долю. Схильна до афористичного формулювання поетичної думки, вона один із віршів завершила гіркувато-лукавим висловом:

*Для того, щоб добре ходити,
Раз десять треба упасти.*

І в тому ж ключі – ще раз:

*Щастя треба – на всякий випадок,
Сили треба – на цілий вік.*

«Треба» – це слово не випадково повторилося в неї кілька разів. За ним – відчуття свого обов'язку й призначення. Тоді, на початку шляху, власна життєва місія ще тільки вгадувалася, неясно відчувалася. Але доля швидко підтвердила: так, цитаделлю духу» [6].

Мета нашої статті – розкрити механізм творення афоризмів у поетичних творах Ліни Костенко. **Об'єкт** вивчення – авторські афоризми, **предмет** – принципи, на яких будуються ці вислови. **Матеріалом** спостереження послуговували збірки поезій Ліни Костенко: «Крізь роки і печалі» та «Альтернатива барикад» [3]. Нами зафіксовано і розглянуто 49 афоризмів. Відповідно до поставленої мети у статті плануються такі **завдання**:

1. Зробити вибірку афоризмів із досліджуваних поетичних творів.
2. Визначити засади, на яких створюються афористичні вислови поетеси.
3. З'ясувати, які прийоми творення афоризмів найбільш характерні для Ліни Костенко.

У результаті проведеного нами аналізу афоризмів виділено 8 шляхів їх творення: метафора, тавтологія, заперечення, протиставлення, метонімія, змалювання абстрактних понять у контексті, яким характеризуються конкретні предмети, оксюморон, порівняння. Розглянемо кожний з них зокрема.

Метафора – троп художньої літератури, що полягає у перенесенні значення одного слова (словосполучення) на інше, розкритті сутності одних явищ чи предметів через інші за схожістю і контрастом [4, 35]. Метафора лежить в основі побудови таких афоризмів (15 висловів): *Небосхил для людини – якраз відповідна стеля. Піднімеш думку – і не розіб'єш їй тім'я* [3, 142]; *Світ мене ловить... доганя!* [3, 5]; *Ганьбу віків лиш магма відпере* [3, 165]; *Щасливий той, хто ще не вмє грати. Він сам собі Шопен і Берліоз* [3, 58]; *Єдина стеля мистецтва – правда* [3, 143]; *Барикади поезії – проти бездумності* [3, 145]; *Поезія – рідна сестра моя – Правда людська – наша мати* [3, 34]; *Поезія згубила камертон* [3, 173]; *Митці поволі обростають мохом* [3, 167]; *добути з брехні – ненадійна алхімія* [3, 143]; *...метушлива бездарність отари пасе* [3, 107]; *Довіра – звір полоханий, втече* [3, 82]; У

майбутнього слух абсолютний [3, 8]; *Людина від спокійного життя журіє серцем і втрачає талію* [3, 150]; *...слово ж без коріння, покотиться, втече* [3, 23].

При побудові афоризмів метафора може поєднуватися:

- з протиставленням (антитезою) (1 вислів). Напр.: *Барикади совісті – проти берій* [3, 145];
- з антонімією (1 вислів). Напр.: *І кожен фініш – це, по суті, старт* [3, 13];
- із запереченням (2 вислови). Напр.: *Висока думка в'юниться не вміє* [3, 142]; *Усе іде, але не все минає Над берегами вічної ріки* [3, 108];
- з порівнянням (2 вислови). Напр.: *...усі вже йдуть за часом, як за плугом* [3, 4]; *Життя – як вокзал. Хтось приїжджає, хтось від'їжджає* [3, 148];
- з побажанням (2 вислови). Напр.: *Великі вуха нашої епохи нехай хоч мить побудуть без антен!* [3, 115]; *...не розстрілюй часу робочого кулеметною чергою слів!* [3, 129].

Тавтологія – повторення одних і тих самих або близьких за змістом слів, висловів, мовних зворотів. Як стилістичний засіб тавтологія використовується для підвищення виразності тексту чи висловлення, для посилення емоційного впливу [9, 302]. Ліна Костенко дуже майстерно використовує цей мовний засіб. За його допомогою утворено 5 афоризмів: *Не забувайте незабутнє, воно вже інесь взялось!* [3, 66]; *...Тим часом ми проходимо крізь час* [3, 6]; *...несказане лишилось несказаним* [3, 4]; *Але майбутнє тому і майбутнє, що має бути, що б не було!* [3, 110]; *Коли в людини є народ, тоді вона уже людина* [3, 38].

У письменниці при створенні афоризмів тавтологія поєднується:

- із запереченням (3 вислови). Напр.: *Нам з тобою видно по дорозі, бо ішли й нікуди не прийшли* [3, 132]; *Але жоден поет не був не поетом* [3, 91]; *Не може ж бути, щоб якимось не було, вже як не є, а якимось воно буде* [3, 87];
- з побажанням (1 вислів). Напр.: *Хай буде все небачене побачено, Хай буде все пробачене пробачено* [3, 13].

Окремий засіб творення афоризмів – **протиставлення**.

Протиставлення лежить в основі побудови такого афоризму, як *Барикади цегли – проти бездомності* [3, 145].

Заперечення – вираження за допомогою лексичних, фразеологічних чи синтаксичних засобів того, що зв'язок між членами речення мислиться як такий, що реально не існує. Заперечення в українській мові виражається за допомогою часток *не, ні, слів немає (нема), не було, не буде*, за допомогою інтонації (експресивне вираження заперечення у стверджувальному реченні) [9, 82].

Зафіксовано такі афоризми, які будуються на запереченні (4 вислови): *Доросла пам'ять – то уже не слайди* [3, 68]; *Смерть – це ще не поразка* [3, 145]; *Час не наша власність* [3, 27]; *Жінки втомилися бути не прекрасними* [3, 46].

Метонімія – вид тропа, суть якого полягає в перенесенні назви одного предмета на інший на основі внутрішніх чи зовнішніх зв'язків між цими предметами (назва матеріалу вживається як назва речі, назва предмета замість називання того, що в ній уміщується; властивість носія її, прізвище автора замість його творів, назва країни замість народу, що там проживає; назва знаряддя дії замість часу його вияву тощо). **Метонімія лексична** – значення слова або вислову, що виникло внаслідок асоціації за просторовою, часовою чи логічною суміжністю, тобто як результат метонімічного перенесення найменувань [9, 127]. У поезії Ліни Костенко зафіксовано такі афоризми, які будуються на метонімії (2 вислови): *кран*

приносить славу світову [3, 37]; *Шукайте посмішку Джоконди, вона ніколи не мине* [3, 66]. У першому вислові констатується факт, у другому – заклик.

Змалювання абстрактних понять у контексті, яким характеризуються конкретні предмети

Зафіксовано 4 афоризми, які ґрунтуються на поєднанні абстрактного поняття з лексемами, якими характеризуються конкретні предмети: *...слабкість – це одна з диверсій* [3, 83]; *Сумління – річ тендітна і марка* [3, 87]; *Мужність не дається напрокат* [3, 145]; *Красива жінка – істина відносна* [3, 147].

Оксюморон – це риторична фігура, яка є сполученням двох несполучувальних понять, що мали б виключити одне одного. У такий спосіб виникає ефект несподіваності і від того свіжість образу. Як правило, оксюморон – це атрибутивне словосполучення іменника з прикметником, проте можливим є й іменникові та іменниково-дієслівні сполучення [5, 374]: *Страшні слова, коли вони мовчать* [3, 138]; *Дурман складну розв'язує проблему* [3, 202].

Порівняння – це тропеїчні фігури, в яких мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших [5, 359]. Зафіксовано лише один афоризм, в основі структури якого лежить порівняння: *Шукаєш, мов копалини – слова, слова, слова!* [3, 194].

Отже, у результаті проведеного дослідження нами виявлено 8 засобів, на основі яких будуються афоризми в поезії Ліни Костенко: метафора, тавтологія, заперечення, протиставлення, метонімія, змалювання абстрактних понять у контексті, яким характеризуються конкретні предмети, оксюморон, порівняння. Нерідко афористичні вирази створюються поєднанням двох із перелічених засобів. Улюблений спосіб творення афоризмів Ліни Костенко – метафора. До продуктивних шляхів творення цих висловів належать також тавтологія та заперечення.

Перспективу дослідження вбачаємо як у розширенні кола аналізованих одиниць, так і в поглибленні аспектів їхнього вивчення. Цікаво також було б порівняти засоби творення афоризмів, які належать різним майстрам поетичного слова.

Список використаної літератури

1. Калашник В. С. Афористичність поетичної мови Д. Драча / В. С. Калашник // *Культура слова*. – 1989. – № 36. – С. 9–13.
2. Калашник В. С. Структурно-функціональні різновиди афоризмів / В. С. Калашник // *Дослідження з граматичної будови української мови: зб. наук. пр.* – Дніпропетровськ, 1988. – С. 90–95.
3. Костенко Л. *Вибране* / Л. Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
4. *Літературознавча енциклопедія: у 2 т.* / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2. – 624 с.
5. Мацько Л. І. *Стилістика української мови : підручник* / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
6. Панченко В. *Поезія Ліни Костенко* / В. Панченко. – Кіровоград, 1997. – 48 с.
7. Пономарів О. Д. *Стилістика сучасної української мови* / О. Д. Пономарів. – [3-тє вид., переробл. та доповн.]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
8. Райзе Е. С. *Афоризмы. Избранные изречения деятелей литературы и искусства* / Е. С. Райзе. – Л. : Лениздат, 1964. – 215 с.
9. *Словник лінгвістичних термінів* / за ред. Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.

10. Успенский Л. Коротко об афоризмах / Л. Успенский //Афоризмы. Избранные изречения деятелей литературы и искусства / уклад. Е. С. Райзе. – Л. : Лениздат, 1964. – С. 3–20.

11. Шарманова Н. М. Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Шарманова. – Х., 2005. – 20 с.